

**MUHAMMED İKBÂL'İN GÖZÜNDEN İDEAL İNSAN ÖRNEĞİ
OLARAK NADİR ŞAH
BÜŞRA BİLGİN**

Öz: Muhammed İkbâl, yaşadığı çevre itibariyle Hint düşüncesi, İslâm düşüncesi, Tasavvuf düşüncesi ve Batı'nın felsefi ilimlerine âşina olan çok yönlü bir düşünürdür. Hayat boyu tek derdi İslâm milletlerinin içinde bulunduğu müşkül durumdan onları kendi özlerine, kendi benliklerine döndürerek kurtarmaktır. Onun hayat felsefesi ve dînî-tasavvufî düşüncesi dinamizm üzerine kuruludur. Bu nedenle insan, ideal insan formuna ancak bu dinamizm ile ulaşılabilir. Dinamik insan, kendi benliğindeki potansiyel kuvvetleri keşfetmiş, kendini küçümsemeyen, özünü iyi bilen uyanık bireydir. Öte yandan kendini yalnızca bu dünyaya ait görmeyen ve benliğini asıl sahibi olan Allah'tan aldığı bilen fakr sahibi bir kimsedir. Bir yönüyle ideal insan, Allah'ın tevhid davasını üstlenmiş, yiğit bir cengâver olarak İslâm'ın bir neferidir; diğer yönüyle Allah'ın emirlerine uyan O'nun karşısında benliğini eriten mütevazı bir âşıktır. İkbâl, ideal insanı betimlediği bu özellikleri Nadir Şah'ın (ö. 1933) şahsında kişiselleştirmiştir. Ona göre Nadir Şah, günümüz gençlerinin örnek alabileceği hem cesur ve şahsiyet sahibi bir hükümdar hem de Allah huzurunda tevazu sahibi bir Allah eridir. Bu bakımdan gençler, kendi mazilerine dönüp baktıklarında kendileri için Nadir Şah gibi ideal bir insan örneğini bulacaklardır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Düşüncesi, Tasavvuf, Muhammed İkbâl, Nadir Şah, İdeal İnsan.

**NADIR SHAH AS THE IDEAL HUMAN EXAMPLE FROM THE
PERSPECTIVES OF MUHAMMAD IQBÂL**

Abstract: Muhammad Iqbal is a versatile thinker who is familiar with Indian thought, Islamic thought, Sufi thought and Western philosophical sciences due to the environment he lived in. His only concern throughout his life was to save the Islamic nations from the difficult situation they were in by returning them to their own essence, their own selves. His philosophy of life and religious-Sufistic thought are based on dynamism. Therefore, man can only reach the ideal human form with this dynamism. The dynamic person is an alert individual who has discovered the potential powers within his/her own self, does not belittle himself/herself, and knows his/her essence well. On the other

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, busracosanay@artvin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2918-6131.

hand, he/she is a poor person who does not see himself/herself as belonging to this world only and knows that he/she has received his/her self from his/her real owner, Allah. In this respect, the ideal person is a brave warrior who has undertaken the cause of Allah's monotheism and is a soldier of Islam; on the other hand, he/she is a humble lover who obeys Allah's commands and melts his/her self before Him. Iqbal has personified these characteristics of the ideal person in the person of Nadir Shah. According to him, Nadir Shah is both a brave and characterful ruler and a humble servant of God who can be taken as an example by today's youth. In this respect, when young people look back to their own past, they will find an ideal human example for themselves like Nadir Shah.

Keywords: Islamic Thought, Sufism, Muhammad Iqbal, Nadir Shah, Ideal Human.

Giriş

Muhammed Nadir Şah (1883-1933), Hindistan'ın Pencap eyaletinde Dehiredûn şehrinde doğdu. Baba tarafından Afgan hânedanlarından Muhammedzâyî'ye, anne tarafından Sadozâyî'ye mensuptur. Beççe-i Sekkâ ile girdiği hükümdarlık mücadelesi Kâbil'de karışıklıklara yol açtı. Ancak 16 Ekim 1929'da kabile reisleri ve din âlimlerini bir araya getirdiği toplantıda resmen Afgan hükümdarı ilân edildi. Afganistan'ın yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek ve ülkede siyasî istikrarı sağlamak amacıyla bir program hazırladı. Eğitim ve askerî alanda reformlar, ticarî, sanayi ve zirai gelişmeler için yeni tedbirler aldı. Ülkede ilk defa Kâbil Üniversitesi'nin esasını teşkil eden Tıp Fakültesi kuruldu. İktidarının meşruiyetini sağlamak ve bunu sürdürmek için dinî otoriteyi yanına çekmeye büyük önem verdi. Eğitimde onların görüşlerine sıkça başvurdu. Daha sonraları yaptığı işlerden memnun olmayan muhalefet iktidarı rahatsızlık çıkarmaya başladı ve 1933'te Nadir Şah bir suikaste uğrayarak hayatını kaybetti.¹

Muhammed İkbâl, 1877 Siyalkot doğumlu Pakistanlı şair, filozof ve mutasavvıftır. Eğitiminin birçoğunu Batı'da tahsil etmiştir ancak fikirleri ve kalbi her daim Şarklı olarak kalmıştır. Hermann Hesse, yazdığı önsözde İkbâl'i, Kur'an terbiyesi almış, İran-Arap tasavvufu ve Vedanta eğitimi görmüş Hint menşeli bir Müslüman olarak tanımlar. Bununla birlikte, İkbâl'in kendini Allah'a adanmış bir dindar olduğunu ancak bu imanın çocukça değil tam aksine mertçe, erkekçe, cengâverce yapıp tutuşan bir iman olduğunu da belir-

¹ Rıza Kurtuluş, "Nâdir Şah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, cilt 32, s. 278.

tir.² Hayatı boyunca Acem etkisiyle örtülen İslâm'ı yeniden göstermek istiyordu. Amacı insanlara bir şahsiyet kazandırmak ve kuvvetli kılmaktı. Müslümanların pasifliği yüzünden bu kadar savrulduklarını düşünüyordu. Bu nedenle insanın kendi benliğini keşfetmesi ve bir doğan gibi, kartal gibi kuvvetli olması gerektiğine inanırdı.

İkbâl'e göre "ideal insan, gerçekliğin, aşkın ve ilimin peşinde olan insandır. Onun ideal insan hakkında yaptığı tanımlamalar dinamik ve canlıdır. *Merd-i Mî'min*, *Merd-i Hak*, *Fakir*, *Kalender* gibi kullandığı kavramları, ideal insanı temsil eder."³ Onun ideal insanı, bir insan olarak bütün potansiyellerini keşfetmiş ve onları kullanarak bütün üstün vasıfları kendinde toplamış olan insandır. Onun tasavvuf anlayışında insanın ben'i, pasif, sönük ve bastırılmış değildir aksine, dinamik, güçlü, kendinin farkında olan şuurlu bir varlıktır. Bu açıdan o, ideal insanı, bir yandan keskin zekâyâ ve sağlam duruşa sahip diğer yandan ilâhi gücü kaybetmeyen zengin ruhlu mütevazı bir kimse olarak görür.

Nadir Şah'ı beyitlerinde yaptığı benzetme ve betimlemelerle ideal insan örneği olarak sunar. Nadir Şah'ı ve onun gibi birkaç önderi kedisine örnek olarak almış ve ölmeden önce kabirlerini ziyaret edip bir de onlara beyitler yazmıştır. "Pakistan'ın Kaa'id-i Azami Muhammed Ali Cinnah şöyle diyor: İkbâl, sade bir mütefekkir değil, bir fikir lideri idi... İslâm ittihamı hususundaki rehberleri Nadir Şah, Seyyid Cemaleddin Afganî ve Said Halim Paşa'dır."⁴ İkbâl, bu kutlu şahsiyetler üzerine yazdığı beyitleri *Yolcu* adlı eserinde toplamıştır. Onların hem kuvvetli birer İslâm neferi olduklarını hem de ilâhi kelama boyun eğen mütevazı şahsiyetler olduğunu hayranlıkla belirtir. Çalışma, kapsamı itibariyle İkbâl'in insan-ı kâmilî tanımlamak için Nadir Şah'ı betimlediği beyitleri temele almaktadır. Amacımız, Nadir Şah'ın yalnızca bir devlet adamı olmayıp aynı zamanda bir mutasavvıfın gözünden sahip olduğu ideal insan özelliklerini yorumlamaktır. Böylece Nadir Şah özelinde, İkbâl'in Müslüman şahsiyetlerden beklentisini ve onların yeniden ayağa kalkabilmesi için sunduğu reçeteyi dile getirmiş olmayı umuyoruz.

² Annemarie Schimmel, *Peygamberâne Bir Şair ve Filozof Muhammed İkbâl*, "Hermann Hesse'nin önsözü", Çev. Senail Özkan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012, s. 13

³ Ahmet Albayrak, "Düşünür, Şair ve Bir Aydın Olarak Muhammed İkbâl Portresi", *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara: Hece Yayınları, 2013, s. 17.

⁴ Muhammed İkbâl, *Esrar ve Rumuz*, haz. Ali Nihad Tarlan, İstanbul: Sûfi Kitap, 2005, s. 17.

Muhammed İkbâl'in Beyitlerinde Nadir Şah

İkbâl, kendisi gibi İslâm milletlerinin derdini kendi derdi bilen bu uğurda hayatını buna adanmış önder kişileri daima över ve onların davalarının yalnızca devlet işi olmayıp Allah'ın halifeliğini üstlenmeleri olduğunu belirtir. Onlar öyle kudretli erler ki bu dünyada İslâm davası için hem bütün gücünü, cengâverliğini ortaya koymuş hem de Allah huzurunda fakr⁵ ve tevazuyu hiç elden bırakmamışlardır. Bunun en güzel örneklerinden biri de İslâm davasını yüklenen ve ideal bir insan örneği olan Nadir Şah'tır. İkbâl, *Yolcu* adlı şiirinde Nadir Şah'ı şu şekilde betimler:

“Afganistan'ın nadir yetiştirdiği bir insan olan Nadir Şah bir derviş kadar zengin ruhlu, fakat mütevazı bir padişah idi. Allah'ın rahmeti onun temiz ruhu üzerine olsun.

İsabetli ve âkilane tedbiri, milletin işini sağlam temellere oturtmuş, kılıcı ile de din-i Mübîn-i İslâm'ın koruyucularından biri olmuştur.

Sahabe-i Kiramdan Ebû Zer gibi namazda varlığını vecd ve takvâsı içinde eritirdi. Fakat kahramanlık zamanında kılıcı da mermerleri eritirdi.”⁶

İkbâl'in Nadir Şah hakkındaki yorumu, tasavvuf anlayışıyla uyum içindedir. Düşündür, Nadir Şah'ın şahsında Allah karşısında benliğini eriten ancak İslâm'ın bir neferi olarak benliğini güçlendiren bir Müslüman profili çizer. Çünkü İkbâl, Müslümanların ne bu dünyadan ne de öte dünyadan el etek çekmelerini haklı bulmaz. Özellikle İslâm milletlerinin etkisinde kaldığı, benliğini hiçe sayan dünyadan el etek çeken Acem etkisiyle gelişmiş sûfice yaşamı eleştirir. Tasavvuf, İkbâl için de ilâhi aşka ulaşmanın bir metodu veya yoludur. Ancak İkbâl'e göre, benlik (ego), Mutlak Ben (Tanrı) karşısında güçlendirilmeli ve O'ndan aldığı hayat vasıtasıyla yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak hâkimiyet kurabilmelidir. Bu ancak yüksek dirayet ve ilâhi aşk sayesinde mümkün olabilir. İkbâl, Nadir Şah örneğinde olduğu gibi benliği tanımının, kendini bilmenin insanı şehinşahlığa yükselteceği kanaatindedir. Bir şiirinde şu ifadeleri kullanır: “Ey benliğini tanımayan insan, kendini tanı! İnsan ile

⁵ “Fakr, kişinin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığı, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olmasıdır.”; “Fakrın hakikati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır.” Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012, s. 131; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 204.

⁶ Muhammed İkbâl, “Yolcu”, *Yolcu, Ey Şark Kavimleri, Kölelik*, Çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul: Eser Matbaası, 1976, s. 26.

benliği arasındaki perde, İslâm dininde haramdır”.⁷ Benlik insan ile Allah arasında en büyük aracıdır. “Benlik insan denen varlığın toprağının altında yatan bir cevherdir. Bu öze veya cevher dirilip hayat bulmasını aşk ateşinde aldığı kıvılcıma borçludur.”⁸

İkbâl, Nadir Şah'ı sık sık sahabeden kimselerle karşılaştırarak örnek yönlerini anlatır. Yukarıdaki beyitlerin devamını şöyle getirir:

“Lûtuf ve ihsanı; olgun, anlayışlı, dürüst idaresi ile Ebubekir-i Siddık zamanını; sert, adaletten kıl kadar ayrılmayan davranışı ile de Hazreti Ömer devrini ihya etmişti.

Dini korumak, onun ahkâmı dairesinde hareket etmek, İslâm'a yararlı işler yapmak dâimi düşüncesi, endişesi idi. Bu üzüntü lâlenin gönlündeki dağ (Lâlenin içindeki siyahlık) gibi ruhuna yerleşmişti. Şarkın gecesi içinde onun varlığı bir meş'ale gibi parıl parıl yanar aydınlatırdı.

Bakışlarında mânevî zevk ve hâl sahiplerinin sarhoşluğu vardı. Canının cevheri baştan başa ateşin bir aşkın cezbesi içinde idi.

Kılıcı şahane, bakışı ise dervişane idi. Bu iki inci ancak Lâilaheillallah (tevhid) ummanından çıkar.”⁹

Nadir Şah, lütufkâr ve dürüst idare şekli ile Hz. Ebubekir'e, adaletten şaşmayan davranışı ile Hz. Ömer'e benzetilir. Doğru sultanlarına yazdığı şiirde ise Nadir Şah'ı şöyle anar:

“... Sultanların saraylarına doğru şimdi bir bak!

Doğu'nun sultanları toplanmışlar

İran, Afganistan ve Dekken'in övüncü bunlar

Birlik sırrını bilen o Nadir

Müslümanlara adalet mesajı verir...”¹⁰

O, girdiği her mücadelede İslâm'ın ve İslâm milletlerinin yararına işler yapmıştır. Bu işleri kendisine dava edinmiş ve bu sebeple dertlenmiştir. İkbâl'e göre bu cesur hükümdar, her ne kadar kılıcı ile güçlü idiyse de mânevî

⁷ İkbâl, “Yolcu”, s. 30.

⁸ Mehmet Kasım Özgen, “Muhammed İkbâl'in Aşk Görüşü”, *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara: Hece Yayınları, 2013, s. 449.

⁹ İkbâl, “Yolcu”, s. 26-27.

¹⁰ Muhammed İkbâl, *Cavîdnâme*, Çev. Halil Toker, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014, s. 229.

hâl sahiplerinin yani mutasavvıflarda olan hâllere sahip idi. Yukarıda bahsettiğimiz fakr sahibi kişilerdendir. Bunu İkbâl kendisi de belirtir:

“Fakr ve Şahlık (bir arada) Hazreti Muhammed’in zatında tecelli eden iki büyük mazhariyettir. Bunu o getirmiştir.

Bu iki kuvvet müminin varlığından taşar. Fakr onun kıyanı (namaz rükünlerinden ve ayaklanması ve şahlanması) Şahlık ise secdesidir. (Şahlık azametinin Allah huzurunda yere kapanması.

Fakr hakikat aşkı ile yanı, derde uğrayış, yaralanış ve hepsinin üstünde ideali içinde her an çırpınıştır. Fakrın şerefi toprak ve kan içinde çırpınmaktır.

Nadir Şah’ın fakrı da nihayet kanlar içinde sona erdi. O kahraman şehidin fakrı ne yücedir.

Ey bahar rüzgârı, ey hızlı koşan yolcu, onun mezarını aheste ve hürmetle tavaf et.

Şah uykuda, yavaş adım at, goncanın düğümünü daha yavaş aç.

Onun huzurundan ben emir aldım. Bu emir beni yeniden canlandırdı.”¹¹

İkbâl, fakrın yani Allah huzurunda benlik atfetmemenin ve yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak benliği güçlendirmenin bir arada bulunmasını, Hz. Peygamber’in özelliğine benzetmiştir. Gerçek mümin, İslâm davası için dimdik kıyamda durmalı ancak Allah huzurunda yere kapanmalıdır. Bu ilâhi aşkın kendisinde bulunduğu kişilerin durumudur. Nadir Şah, bu şahlık ve fakr içinde ömrünü vefa etmiştir. Bu sebeple, İkbâl ondan bu şahsiyet biçimini ve davasını aldığını belirtir ve aynı sebeple dertlendiğini izah için ‘ondan emir aldım’ ifadelerini kullanır.

İkbâl, *Yolcu Kâbil’e Gelip, Şehid Hükümdar Nadir Şah’ın Huzuruna Çıkıyor* adlı şiirinde ise Nadir Şah’ın tasavvufî yönüne dikkat çeker.

“Kâbil şehri, cennet gibi bir yer... Asmasının damarından Âb-ı Hayât akıyor...

O diyarın; halkı tok gözlü ve güzel bir fitrata maliktir. Fakat kılıç nasıl kendi cevherinden haberdar değilse onlar da kendilerindeki bu yüksek vasıflardan bâhaberdirler.

¹¹ İkbâl, “Yolcu”, s. 27.

Dilküşa adlı hükümdar sarayının yolundaki toprak, ziyaretçiler için bir kimyadır.

O yüksek saray da Şah'ın huzuruna kabul olunmak şerefine nail oldum. Dertli bir fakir, sultanın huzuruna çıktı.

Onun büyük ahlâkı gönüller iklimini teshir ediyor. Orada hükümdar saraylarındaki merasim ve teşrifat yoktu.

Ben o büyük yaradılışlı hükümdarın huzurunda kendini Hazreti Ömer'in sarayında bir aç, yoksul insana benzetiyorum.

Onun sözleri adeta beni eritiyordu. Niyaz ederek ellerini öptüm.

O çok güzel konuşan, sade giyinişli, çok çalışkan, yumuşak huylu ve coşkum heyecanlı bir padişah idi.

Doğruluğu, hulûsu kalbi bakışlarına aksetmişti. Varlığı din ve devletin kudret ve metanetinin temeli idi.

Topraktan yaratılmış bir insan olduğu hâlde meleklerden daha ma'sum ve temizdi. Fakr ile şahılgı kendi nefsinde toplamıştı. Bunun ne yüksek bir makam olduğunu biliyordu.

Bakışlarında Şark ve Garbın hayatına derin bir vukuf aşikârdı. Felsefesi Şark ve Garbın sırlarına aşina idi.

Feylesoflar gibi ince düşünceli ve anlayışlı bir hükümdardı. Milletlerin yükselişlerinin, düşüncelerinin sırrını iyi biliyordu.

Ma'nanın yüzünden perdeyi açtı ve hükümdarlığın, dinin inceliklerini şerh ve izah etti.

Senin varlığındaki ateşi gördüm, ben seni büyük, aziz bir insan olarak tanıyorum.

Kendisinde sevginin renk ve kokusu bulunan insan benim nazarımda bir Haşim¹² ve Mahmud¹³ tur.¹⁴

İkbâl, şiirinin başında Afganistan'ın Kâbil şehri hakkında betimlemelerde bulunur. Bunun sebebi Nadir Şah'ın mezarının orada bulunmuş olması olabilir. Nitekim Nadir Şah'ın şahsiyetini övdükten sonra bu şiirinde, buranın halkının kendilerinin cevherinden bihaber olduğunu belirtir. Nadir Şah'ın

¹² Haşim b. Utbe (ö. 657), kahramanlığı ile tanınan sahâbî. Bk. Asri Çubukçu, "Hâşim b. Utbe" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, cilt 16, s. 410.

¹³ Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 1030), Gazneli hükümdarı (998-1030). Bk. Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, cilt 27, s. 362.

¹⁴ İkbâl, "Yolcu", s. 34-36.

sarayında diğer saraylara kıyasla Nadir Şah'ta bulunan tevazuyu görür ve onun huzuruna çıktığını ifade eder. Bu huzura çıkma meselesi bir mânevî hâl durumudur. Onunla konuştuğunu ve ondaki şahılgı ve fakrı kendinde birleştiren ululuğu gördüğünü söyler. Burada yine bir Hz. Ömer benzetmesi vardır. İlim bakımından düşünceli ve bilgili, Şark ve Garb'a hâkim biri olduğunu ifade eder. İkbâl, şiirin devamında Nadir Şah ile konuşmayı sürdürür ve ona mânevî hâllerini bildirir:

“O kerem sahibi Müslümanın huzuruna hediye olarak bir Kur'an-ı Kerim takdim ettim.

Ve dedim ki: Bu ehli Hakk'ın sermayesidir. Onun içinde her türlü kayıttan âzâde (mutlak) bir hayat vardır.

Her başlangıcın sonu ondadır. Haydar (Hazreti Ali) onun kuvveti ile Hayber'i fethetmiştir.

Benim sözüm onu çok müteessir etti. Gözlerinden yaşlar akmaya başladı.

Dedi ki: “Nadir bu cihanda avare idi; din ve vatan dertleri karşısında çaresizdi.

Dağlar, çöller benim neler çektiğimi bilmiyor; benim sayısız ıstıraplarımdan bihaber.

Bülbüllerle beraber feryat ettim, ırmaklarla beraber ağladım.

Kur'an'dan başka dert ortağım yoktu. Onun kuvveti sayesinde kapalı kapılar önümde açıldı”.

Yüksek ruhlu hükümdarın bu sözleri beni cezbelere düşürdü.

İkinci namazı vakti gelmişti. Namaz mü'mini bütün mâsivâdan¹⁵ temizler.

Âşıkların sonu yanış ve eriyiştir. Ben de ona uyararak namaza durdum.

O kıyam ve secdedeki sırları ancak bu sırta mahrem olanlara anlatabilirim.”¹⁶

İkbâl, bu mânevî hâl durumunda Nadir Şah'a bir rehber olarak Kur'an-ı Kerim hediye eder. Hz. Ali'nin kuvvetinin kaynağı o rehberine sarılmasıdır. Nadir Şah ise, kendisi de Hz. Ali gibi Kur'an'a sarıldığını ondan başka dert

¹⁵ Allah'tan başka her şey anlamında bir tasavvuf terimi. Bk. Süleyman Uludağ, “Mâsivâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, cilt 28, s. 76.

¹⁶ İkbâl, “Yolcu”, s. 36-37.

ortağının olmadığını belirterek cenklerde edindiği başarıları onun kuvveti sayesinde aldığını söyler. Burada yine Nadir Şah'ı bir sahabeye, Hz. Ali'ye benzetme vardır. Bu benzetmelerin sebebi elbette, İslâm davası için yaşayan ve cenk eden kişiler üzerinden tevhid inancına işaret etmektir. İkbâl'in çağımız Müslümanlarından beklediği de tam olarak böyle bir kimliktir.

İkbâl için tevhid kelimesi (Lâilahaillallah), kâinatın nizamıdır. Lâ (yok) kelimesi, Allah'tan gayri her şey için söylenecek sözdür. İkbâl'e göre, Allah adamının ilk merhalesi budur. Tevhidi kendine dert edinen millet kendi çamurundan kendini tekrar yaratır.¹⁷ Nadir Şah'ı övdüğü fakr da tevhidin bu ilk kısmıdır. Bir şiirinde fakr sahibi olmayı şöyle ifade eder:

“Fakr, kendi işini iyi düşünmek, tartmak, kelime-i tevhide sarılmak.

Fakr, arpa ile (en basit bir hayat şartına katlanarak) Hayber kal'asını fethetmektir. Fakr sultanları, beyleri esir edip atının terkisine bağlamaktır...

O, seni başka bir makama yükseltir. Bir camı parçası olan seni elmas hâline getirir.

Fakr, bütün varlığını, hüviyetini Kur'an-ı Azimüşşândan alır. Fakr sahibi bir derviş üstünde oturduğu kilime sığmayan bir varlıktır.”¹⁸

İkbâl, kendi tasavvufi anlayışına uygun olarak, fakrı ideal insan için üzerinde taşıması ve içselleştirmesi gereken bir özellik olarak belirler. Fakr sahibi kimselerin Allah'ın adamı olduklarını, artık Allah'ın diliyle konuşup O'nun kulağıyla duyduklarını ve isterlerse kendilerini yeni baştan yaratabileceklerini, zamana esir olmayıp aksine zamanın onların esiri olduğunu söyleyerek bu makamı yüceltir ve Nadir Şah'ı da bu makamın bir eri olarak över. Gelecekte İslâm milletleri ve özellikle gençler için bu şahsiyeti bir örnek olarak tanıtır ve onlara *Afgan Hükümdarı Nadir Şah'a* adlı şiirde şöyle seslenir:

“Allah'ın katından ışıklar saçan, inci gibi damlayı alıp gelen bulut,

Nefesin vücuda hayat verşi gibi gül damarına can vermektedir!

Yolunu alırken cennet üstünden geçti bulut,

Cenneti çok beğendi su olup yağmak istedi.

Herat, Kâbil, Gazne şehirlerinin gülleri gençleri,

¹⁷ Muhammed İkbâl, “*Ey Şark Kavimleri*”, *Yolcu, Ey Şark Kavimleri, Kölelik*, Çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul: Eser Matbaası, 1976, s. 74.

¹⁸ İkbâl, “*Ey Şark Kavimleri*”, s. 78.

Lâlenin ateşini öyle ateşlesin ki, Nadir Şah'ın gözyaşları;

Bundan böyle söndüremesin başkaları onun ateşini!"¹⁹

İkbâl, hayatı boyunca İslâm'ın derdiyle dertlenmiş, İslâm ümmetinin yeniden dirilişi ve ihyası için ömrünü adanmış bu düşüncelerini hem şiirleriyle hem de düzyazılarıyla özellikle Müslüman gençler için kaleme almıştır. Bu dünyada şah olmayı ama her şeyden evvel kul olmayı bize öğütlemiştir. Bu benliği inşa etmek bir şahsiyet kazanmaktır. "Ezilen sömürülen, kimliği, kişiliği yok edilen insanın yeniden dirilişi, kimliğini ve kişiliğini yeniden kazanmasıdır."²⁰ Başka kültürlerin ve dinlerin etkisinde kalıp kim olduğunu, benliğini unutmamak gerektiğini bu düzene karşı uyanık olmak gerektiğini sıklıkla tembih etmiştir. Çünkü kendini, benliğini unutan milletler ne dinini ne vatanını ne de ahlâkını koruyabilir.

İkbâl, mânevî değerden kopmuş maddî eğitim sisteminin bencil ve birbirli gençler yetiştirdiğinden ve gençlerin muhteşem mâzilerinden uzaklaşıp batı medeniyetinin köleleri hâline geldiğinden yakınır. Yeni kurulan okullar ile meydana gelen akademik sömürü gençliği zehirliyor ve gençler kendi tarih ve kültürlerine yabancı hâle gelip kendi benliklerini unuttuyordu.²¹ Özellikle gençlere bu fikirleri enjekte edebilmek için tarihte başarılı ve takvâ sahibi Nadir Şah gibi hükümdarları örnek vermiştir. Dolayısıyla İkbâl tarafından Nadir Şah, bizim için hem bu dünya siyaseti hem de öte dünya hayatı için örnek alabileceğimiz ideal bir insan olarak sunulmuştur. İşte İkbâl'in "perişan İslâm için bitmeyen bir elemidir gönlüm" dediği davası ve derdi özetle budur.

Sonuç

İkbâl'in ideal insanı benlik, şahsiyet sahibi her an Allah ile bağımlı sınırsız tutan ama yeryüzünde de dinamik oluşa dâhil olan bir varlıktır. Hakiki Varlık daima oluş içindedir insan da kendi benliği ile bu oluşa dâhil olmalıdır. Bunun için kendi kimliğini bilmeli, bir Müslüman olarak kendi davasına sahip çıkmalı ancak bunu Müslüman olmanın en iyi örneği olarak yapmalıdır. Hem kalbinde ve tüm benliğinde ilâhî aşkı taşımalı hem de bu aşk ile benliğini inşa etmelidir.

¹⁹ Muhammed İkbâl, *Cebraîl'in Kanadı*, Çev. Yusuf Salih Karaca, İstanbul: Furkan Yayınları, 1983, s. 152.

²⁰ Cevdet Kılıç, "İkbâl'in Mücadelesi ve İslâm Dünyasına Etkileri", *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara: Hece Yayınları, 2013, s. 188.

²¹ Ghulam Hussain Zulfikar, "İkbâl'in Gençliğe Yaşayan Mesajı", Çev. Zeynep Yazıcı, *Türkçe İkbaliyat*, İkbâl Akademisi (Pakistan Dergisi), 1993, s. 9-10.

İkbâl'in ilâhi aşka dayalı benliğin inşası fikri ideal insanı yani insan-ı kâmilî meydana getirir. O insan, Allah'ın adamıdır; her neye sahipse Allah'tan olduğunu bilir bu bakımdan fakr sahibidir. Bu yönleriyle Nadir Şah, İkbâl'e göre ideal bir Müslüman örnek bir Allah eridir. O, adaleti ile Hz. Ömer'e, Kur'an'a dayanan cesareti ile Hz. Ali'ye, dürüst yöneticiliği ile Hz. Ebubekir'e benzer. Nadir Şah, İslâm davasıyla dertlenmiş, tevhid inancıyla dolmuş bir hükümdardır. Şahlığı yanında kulluğunu hiç unutmamış, Allah karşısında benliğini eritmiş O'nda hayat bulmuştur. İkbâl'in bütün Müslümanlara örnek olarak nitelendirdiği Nadir Şah, onun gözünde ideal insan/insan-ı kâmil'dir.

Kaynakça

- ALBAYRAK, Ahmet, "Düşünür, Şair ve Bir Aydın Olarak Muhammed İkbâl Portresi", *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara, Hece Yayınları, 2013, ss. 12-25.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- ÇUBUKÇU, Asri, "Hâşim b. Utbe" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul, 1997, ss. 410.
- İKBÂL, Muhammed, *Cavidnâme*, Çev. Halil Toker, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2014.
- İKBÂL, Muhammed, *Cebrail'in Kanadı*, Çev. Yusuf Salih Karaca, İstanbul, Furkan Yayınları, 1983.
- İKBÂL, Muhammed, *Esrar ve Rumuz*, haz. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Sûfi Kitap, 2005.
- İKBÂL, Muhammed, "Ey Şark Kavimleri", *Yolcu, Ey Şark Kavimleri, Kölelik*, Çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Eser Matbaası, 1976.
- İKBÂL, Muhammed, "Yolcu", *Yolcu, Ey Şark Kavimleri, Kölelik*, Çev. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Eser Matbaası, 1976.
- KILIÇ, Cevdet, "İkbâl'in Mücadelesi ve İslâm Dünyasına Etkileri", *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara, Hece Yayınları, 2013, ss.177-204.
- KURTULUŞ, Rıza, "Nâdir Şah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 278.

- MERÇİL, Erdoğan, “Mahmûd-ı Gaznevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, ss. 362-365.
- ÖZGEN, Mehmet Kasım, “Muhammed İkbâl’in Aşk Görüşü”, *Boyun Eğmeyen Ateşin dili Muhammed İkbâl*, Hece Aylık edebiyat Dergisi, S. 193, Ankara, Hece Yayınları, 2013, ss. 447-456.
- SCHİMMEL, Annemarie, *Peygamberâne Bir Şair ve Filozof Muhammed İkbâl*, “Hermann Hesse’nin önsözü”, Çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mâsivâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 76.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 2012.
- ZULFİKAR, Ghulam Hussain, “İkbâl’in Gençliğe Yaşayan Mesajı”, Çev. Zeynep Yazıcı, *Türkçe İkbaliyat*, İkbâl Akademisi (Pakistan Dergisi), 1993, ss. 7-13.